

Indhold

Forord 11

DEL 1

Om sprogudvikling og sproglige
vanskeligheder 15

- 1 Tidlig indsats 17
- 2 Indsats i forhold til tosprogede småbørn 21
- 3 Sprogsyn og de mange intelligenser 26
- 4 Den sproglige udvikling set fra et
kommunikativt perspektiv 34
 - Sproganvendelse, sprogforståelse og talen 36
- 5 De pædagogiske læreplaner og tilbud om
sprogvurdering af alle småbørn 40
 - De pædagogiske læreplaner 40
 - Systematiske iagttagelser i barnets dagtilbud 41
 - Tilbud om sprogvurdering af alle treårige børn 44
- 6 Legens betydning for sprogtilegnelsen 47
- 7 Vanskeligheder i sprogtilegnelsen 51

- 8 Hørelsen 57
- Ørets anatomi 57
 - Konduktivt høretab 60
 - Perceptivt høretab 62
 - Cochlea-implantation 63
 - Undersøgelse af øret og hørelsen 65
- 9 Det tosprogede barn 70
- Det første møde med institutionen 73
 - Modersmålets betydning for dansktilegnelsen 75
 - Forældremøder og arrangementer 79
 - Det tosprogede barn i institutionen 81
 - Tilegnelsen af dansk som andetsprog 83
 - Sprogvurdering af tosprogede børn 88
 - Den sprogpædagogiske indsats på baggrund af vurdering og iagttagelse 94

DEL 2

Faser i barnets sprogudvikling 99

- 10 Barnets sproglige udvikling 101
- Nul-to år 101
 - To-tre år 106
 - Tre-fire år 110
 - Tilbud om sprogvurdering af alle treårige 114
 - Fire-fem år 122
 - Fem-syv år 127
 - Obligatorisk vurdering af børn i børnehaveklassen 133

- 11 Vanskeligheder i den sproglige udvikling 137
 Nul-to år 137
 To-tre år 139
 Tre-fire år 141
 Fire-fem år 143
 Fem-syv år 147
- 12 Det tosprogede barns dansktilegnelse 154
 Nul-to år 154
 To-tre år 157
 Tre-fire år 160
 Sprogvurdering af det treårige tosprogede barn 164
 Fire-fem år 173
 Sprogvurdering af det fire-femårige
 tosprogede barn 177
 Fem-syv år 180
 Skolestart 186
- 13 Iagttagelse og vurdering af tosprogede
 børns dansktilegnelse før skolestart 189

DEL 3

Forslag til aktiviteter, der kan fremme børns sprogtilegnelse 197

- 14 Barnets tidlige opmærksomhed 199
 Nul-to år 199
- 15 Aktiviteter, der styrker barnets
 sprog og sanser 201

- Aktiviteter for de yngste 201
- Daglige gøremål 202
- Øse- og hældematerialer 204
- Sorteringsmaterialer 205
- Lyttelege 206
- Spil og huskelege 210
- Omtankelege 213
- Kropslege, fagtelege og fagtesange 215
- Sprogposer 217
- Fantasifortællinger 223
- Rim og remser 225
- Tegne, male og arbejde med ler
og trylledej 226
- Rekvisitter til rollelege 227
- Tællelege 229
- Lege med ord og lyd 230
- Tema-/emnearbejde 232

- 16 Forslag til mundmotoriske øvelser 241
 - Forslag til tyggegummiprogram 241

- 17 Ideer til dæmpelse af støj i institutioner 243

- 18 Skriftsprog i hjem og institution 245

- 19 Skriftsproglige aktiviteter 253
 - Nul-to år 253
 - To-tre år 254
 - Tre-fire år 255
 - Fire-fem år 257
 - Fem-syv år 258

Anbefalede højtæsnings- og billedbøger
samt cd'er, pc-spil og dvd'er 261

Nul-to år 261

To-tre år 262

Tre-fire år 264

Fire-fem år 265

Fem-syv år 267

Litteratur 270

Sprogvurderingsmateriale 273

Register 274

Forord

I denne nye udgave af *Et sprog – flere sprog* har vi opdateret de enkelte afsnit. Vi har inddraget nyere baggrundslitteratur, og vi henviser løbende til denne litteratur, så bogen ud over at være en lærebog også kan fungere som opslagsbog. Ud fra nyere lovgivning har vi omskrevet afsnittene om sprogvurderinger, så tilbuddet om treårsvurderingen af alle børn omtales, ligesom nye obligatoriske vurderinger af tosprogede børn gennemgås. Vi kommer også ind på den obligatoriske sprogvurdering af alle børn i børnehaveklassen. I denne udgave har vi i højere grad taget udgangspunkt i de pædagogiske læreplaner, hvor arbejdet med sproget er indsatsområde, og i den sammenhæng tilføjet nye sproglige aktiviteter, højt-læsningsbøger og cd'er. Gennem vores arbejde og foredragsvirksomhed rundt omkring i landet, siden første udgave af bogen udkom, har vi fået rigtig mange positive tilbagemeldinger. Derfor har det været vigtigt for os at bevare mange af kapitlernes oprindelige indhold med relevante opdateringer i forhold til de nye tiltag, der findes på området.

Vores baggrund for at skrive denne bog er vores mangeårige specialpædagogiske arbejde med børnehavebørn, børn i folkeskolen og i specialklasser, såvel danske som tosprogede børn. Vi har arbejdet med forskellige fremadrettede projekter, dels i forhold til danske børns sprogtilegnelse, dels i forhold til tosprogede børns tilegnelse af dansk, og har herigennem høstet mange erfaringer fra pædagoger og lærere i hele landet.

Vores arbejde har ført til dels teoretiske overvejelser og indfaldsvinkler, dels affødt en række praksisideer i forhold til børn med særlige behov, specielt børn, der har brug for

sprogstimulering. Uanset om der er tale om tilegnelse af dansk som første sprog hos danske børn eller som andet sprog hos tosprogede børn, går vi ud fra et dynamisk syn, hvor kommunikation og handlen med omgivelserne er det primære. Ifølge dette sprogsyn er det nødvendigt at se på sprogudviklingen i sammenhæng med hele barnets udvikling.

Vi har ikke ændret på opdelingen af bogen, fordi den fortsat primært skal kunne bruges som opslagsbog i hverdagens praksis. Bogen er opdelt i tre dele, hvoraf første del er en teoretisk gennemgang af de sider af barnets udvikling, som skal ses som baggrund for vores fremstilling af tilegnelsen af sprog i bogens anden del og for det særlige sprogstimulerende arbejde i forhold til danske og tosprogede børn i hjem og institutioner, som beskrives i bogens tredje del.

Bogens anden og tredje del er opbygget, så de både kan læses sammenhængende og benyttes som opslagsbog. Anden del er opdelt i hovedområderne: Barnets sproglige udvikling, Sproglige vanskeligheder og Det tosprogede barn. Derudover rummer denne del et afsnit om de nye sprogvurderinger, som er blevet særdeles aktuelt såvel i forhold til danske etsprogede børn som til tosprogede børn set i forhold til læreplanerne i daginstitutionerne og overgangen til skole.

Bogens tredje del består af en gennemgang af aktiviteter, der nedsætter støjniveauet i daginstitutionerne, aktiviteter, der fremmer sprogtilegnelsen, ideer til skriftsproglige aktiviteter og et bud på velegnede højt læsningsbøger, cd'er og dvd'er.

Under hvert emne i bogens anden og tredje del er angivet en aldersopdeling. Det kan måske virke inkonsekvent i forhold til et dynamisk sprogsyn, hvor sprogudviklingen ikke opfattes som en mekanisk proces, der gennemgås på et ganske bestemt alderstrin, men derimod som noget, der tilegnes i sammenhæng med omgivelserne. Vi har alligevel valgt denne opdeling for overskuelighedens skyld, og

fordi det giver læseren mulighed for at bruge bogen som opslagsbog. Det betyder, at der er en del henvisninger til andre afsnit i bogen, samt at visse oplysninger gentages de steder, vi finder det relevant.

Bogen henvender sig til pædagoger, pædagogstuderende, lærere i indskoling, lærere i specialklasser og forældre. Vi håber, at den kan give læseren en indføring i sprogtilegnelse og samtidig give ideer og redskaber til sprogstimulerende arbejde med børnene i forhold til den dagligdag, de er i.

Vi ønsker at pointere, at børn er børn, uanset om de har vanskeligheder på et eller flere områder eller har forskellig kulturel og sproglig baggrund. I børnenes dagligdag bør der arbejdes ud fra principperne for den almindelige sprogudvikling i forhold til den funktionsalder, børnene befinder sig i. Tosprogede børn er børn, der er i gang med at lære et nyt sprog, og ikke børn med vanskeligheder. De praktiske pædagogiske ideer i bogen kan derfor bruges til såvel danske som tosprogede børn.

Vuggestuen og børnehaven har en forpligtelse til at tilrettelægge et godt sprogmiljø, der inspirerer børnene til at eksperimentere med sproget, og hvor de voksne er sprogmodeller og vejledere. Det skal være sjovt, spændende og rart at kommunikere med andre børn og voksne.

Vi håber, at bogen kan medvirke til at give de voksne en højere grad af bevidsthed om deres måde at henvende sig til børn på og om børnenes sproglige udfoldelser i forbindelse med nogle af de aktiviteter, der allerede foregår i institutionerne. Det sproglige arbejde skal ses som et vigtigt og nødvendigt supplement hertil og bør implementeres i de daglige aktiviteter i hverdagen.

Det er en spændende udfordring at arbejde med sprog, og effekten af arbejdet i forhold til børnene afhænger af den voksnes lyst, engagement og evne til at se mulighederne frem for begrænsningerne.

I arbejdet med børnene er det af stor betydning, at pædagoger, lærere og forældre opfatter hinanden som vigtige

samarbejdspartnere. Pædagoger og lærere skal kunne dokumentere deres opfattelser af børnenes sproglige udvikling bl.a. ved hjælp af de sprogvurderinger, der nu skal være et tilbud til forældrene, og de skal kunne opstille handleplaner for det enkelte barn. Forældrene skal medinddrages i dette arbejde og har selv et stort ansvar for, at deres barns udvikling og sprogtilegnelse foregår så optimalt som muligt. I overgang fra institution til skole er det værdifuldt, at oplysninger vedrørende barnets sproglige udvikling og det arbejde, der er foregået med det enkelte barn, videregives til lærerne som et kvalificeret grundlag, der kan bygges videre på. Lærerne kan på den måde bedre tage udgangspunkt i de enkelte børns forudsætninger, tilrettelægge undervisningen i forhold til disse og løbende evaluere sammen med forældre og børn.

Denne bog er ikke et videnskabeligt værk, hvor læseren får dybtgående kendskab til hvert enkelt område af barnets udvikling, og skal heller ikke opfattes som et værk for fagfolk, der arbejder specialpædagogisk med børnene. Hvis børn har særlige vanskeligheder, det være sig specifikke sproglige som generelle, kan det være nødvendigt at rådføre sig med eksperter. Her har alle kommuner mulighed for at stille såvel talepædagogisk bistand som anden eksperthjælp til rådighed.

Studerende og andre læsere, der ønsker at bruge bogen som lærebog, kan via henvisningerne til den supplerende litteratur få uddybet de enkelte områder. Herudover henvises til litteraturlisten.

Lis Klausen og Gry Hodal,
april 2009